

ВСТУП. РІШУЧИЙ КЕРІВНИК

Рішуче заявляю: коли я був президентом, то був саме президентом. Я використовував кожну дрібку влади, яку міг отримати.

Теодор Рузвельт

Теодор народився 27 жовтня 1858 року на Мангеттені, у родинному особняку на 20-й Східній вулиці, 28. Ніхто не був певний, чи виживе дитина. Важкі напади астми мучили хлопчика так часто, що він не міг спати лежачи рівно — доводилося мстити собі цілу гору подушок. На вигляд малий був кволий і блідий, бо мав ще й вроджену хронічну діарею — родичі тактовно називали її «шлунково-кишкова інфекція». Його слабеньке тільце, крім того, постійно страждало від жару та надсадного кашлю.

Лікарі сумнівалися, чи доживе Теодор Рузвельт до четвертого дня народження. Але малюк вижив. Спочатку він долав хвороби терпляче, а в підлітковому віці — люто. Коли хлопцеві йшов дванадцятий, батько завів з ним чоловічу розмову.

— Теодоре, ти маєш розум, — авжеж, той навчання й книжки мов насіння лускав, — але тіло маєш таке собі. А без допомоги тіла самому розумові далеко не зайти. Мусиш як слід зміцнити своє тіло. Це справді важка робота, але ти її здолаєш.

— Здолаю! — пообіцяв Теодор батькові й самому собі. І не вагаючись взявся до тренувань.

Невпинні заняття: ходьба, біг, важка атлетика, гімнастика — здавалося, загартують його або доконають. Хлопець щодня вправлявся чи не до напівпритомного стану. Згодом він назве цей керівний принцип активним життям і палко рекомендуватиме кожному, хто прагне досягти успіху. Ідея була гранично проста: використовуй найменшу можливість, яку дає тобі кожна мить буття. Якщо ж постійні зусилля загрожують тебе вбити, то це навіть на краще. Через багато років Рузвельт напише своєму другові Сесілові Спрінг-Райсу: «Смерть — то трагедія завжди й за будь-яких обставин, але якщо вона не є такою, тоді трагічним стає життя». Без справжнього ризику не було б істинної винагороди.

За одним міфом, що утворився навколо постаті Рузвельта, суто зусиллями фізичної та душевної волі він радикально перетілівся зі слабкої дитини на дужого юнака. Той міф дивовижно недалекокий від правди — хоч, звісно, таке перетворення не було швидким та легким. Навіть у загартоване тіло поверталися напади астми та «шлунково-кишкової інфекції». Під час сімейної подорожі Європою в Тедді (так його пестливо називали матір, сестри та брат) почалися такі страшні хрипи в горлі, що місіс Рузвельт перелякано звирялася Анні Мінковіц (гувернерці та вчительці, що супроводжувала їх у подорожі): «Я так боюся. Що станеться з моїм Тедді?» Молода жінка заспокоювала: «Не переживайте за нього. Я певна, що одного прекрасного дня він стане видатним професором або навіть — хто знає! — президентом Сполучених Штатів».

Це було перше з таких передбачень, та, звісно, не останнє. Навіть під час загострення хвороб, коли знову виникали сумніви, чи дотягне він до зрілого віку, здавалося, що хлопець все ж усміхається доля. Ба більше, доля видавалася результатом його праці. Якщо йому стало волі вижити, він міг і вигартувати в собі силу, а коли він зміг цього досягти, то, безперечно, мав спроможність стати ким тільки схоче, хоч би й президентом Сполучених Штатів Америки.

Від 1876 до 1880 року Тедді рішучим натиском здолав навчання в Гарвардському університеті, здобувши славу боксера та отримавши диплом з відзнакою. До того ж знайшов час написати першу книжку «Перелітні птахи Адірондацьких гір округу Франклін у штаті Нью-Йорк», яку він опублікував на другому курсі. Останнього року навчання Теодор працював над другою книжкою на зовсім іншу тему: «Війна на морі 1812 року». Хлопець невтомно вгризався в науку й запекло колотив боксерську грушу. Батькова смерть від раку шлунка 9 лютого 1878 року завдала юнакові важкого удару, проте він лише міцніше стиснув зуби.

Невдовзі після закінчення коледжу Теодор одружився з красунею Еліс Гетевей Лі та вступив на юридичний факультет Колумбійського університету (який полишив без диплома за два роки навчання). Тоді він уже став республіканцем, серйозно занурився в політику, а 1881 року був обраний до Асамблеї штату Нью-Йорк і став наймолодшим членом палати в історії штату.

Молодий політик поставив за мету стати відомим в Олбані. На початку — за допомогою розкішних костюмів, які більше пасували до блискучих оперних вечорів, аніж до скромних буднів законодавця. Колеги хихотіли та прозивали Рузвельта «нью-йоркським дженджиком», але мети було досягнуто: на нього звертали увагу й не могли не помічати. Від

першого дня новачок виголошував промови. Незабаром він вніс на розгляд перший законопроект і відтоді писав закон за законом, не забувши допрацювати та видати «Війну на морі 1812 року». Книжка швидко розійшлася та була рекомендована як підручник для курсантів Військово-морської академії США.

Переобраний до асамблеї 1883 року більшою кількістю голосів, ніж будь-хто з колег, Рузвельт став лідером меншості. Разом з профспілковим лідером Семюелом Гомперсом, ближче познайомившись із життям нью-йоркських нетрів, він розробляв і відстоював низку новаторських соціальних законопроектів. Під час парламентських канікул він подався на захід, на Дикий Захід, до району Бедлендс у Дакоті, придбав там два ранчо й узявся господарювати разом з іншими ковбоями, а на дозвіллі полював на бізонів у преріях.

В асамблеї він нажив могутніх ворогів серед політиків з обох партій, які відчайдушно намагалися зберегти статус-кво, що вже тріщав по всіх швах. У преріях йому доводилося ставати у двобій з бізонами, грізлі та навіть озброєними двоногими. Він ніби дражнив смерть — і політичну, і фізичну, — щоб повніше відчувати життя. Що важчий траплявся виклик, що більш затятий опонент, то палкіше Рузвельт кидався долати перепону, ніби ураган чи ще якась могутня природна сила.

Навіть точніше — надприродна. Радше — як потужна машина. Видатний американський лікар і знавець японської культури Вільям Стурджис Бігелов згодом зазначив, що більше не зустрічав «чоловіка, такого сповненого енергії»; інший знайомий з подивом згадає, яке це було «сліпуче, ба навіть лячне видовище — живий двигун, що працює на повну потужність».

Цей двигун здригнувся й похолов 14 лютого 1884 року. За два дні до того в домі на Мангеттені народилася дочка

політика Еліс Лі Рузвельт. Поки крики немовляти розтинали повітря, на чорний чотирнадцятий день лютого Теодорова мати Марта Баллок Рузвельт померла від черевного тифу. І того самого дня кількома годинами пізніше Еліс Гетевей Лі Рузвельт, його дружина й матір його дитини, згоріла від ниркової недостатності. Ніхто не знав, що ця жвава молода жінка страждала на недугу, яку назвуть хворобою Брайта (інша назва — клубочковий нефрит): її симптоми ховалися за ніби звичайними для вагітних нездужаннями.

Того дня, 14 лютого 1884 року, автор купи книжок і стосів законів поставив у щоденнику жирний хрестик і підписав під ним коротку жахливу фразу: «З мого життя пішло світло».

Горе відтоді не полишало його, однак воно стало лиш ще одним поштовхом до завзяття. «Чорні думи не втримаються з тобою в сідлі, якщо ти женеш з усього духу», — казав Рузвельт.

Рузвельт і далі споруджував великий будинок в містечку Ойстер-Бей на острові Лонг-Айленд — будинок, призначений для сімейного вогнища. Спочатку хотів назвати його Лігольм — на честь родини своєї дружини. Та після смерті Еліс дав будинкові назву Сагамор-Гілл¹ — бо на цьому місці колись мешкав індіанський вождь.

Він знову поринув у роботу, і живий мотор запрацював з новою силою. Нью-йоркські республіканці делегували його на національний з'їзд партії в червні 1884 року. Наступного року він видав «Мисливські пригоди на ранчо», що стали бестселером, того ж 1885 року по закінченні третього терміну пішов з Асамблеї штату Нью-Йорк, балотувався на пост мера

¹ Сагамор — так називали правителів у деяких індіанських племенах. (Тут і далі прим. пер., якщо не вказано інше.)

міста, та зазнав нищівної поразки. Близькі помічали, який він приголомшений, але також бачили, що життя летить далі, як заведено в Тедді Рузвельта. Другого грудня, через місяць після невдалих виборів, він одружився з Едіт Керміт Кероу, а після нового 1887 року видав чергову книжку «Життя Томаса Гарта Бентона» і справив народження свого першого сина Теодора. Не певний, куди скерувати далі свої політичні амбіції, та гостро усвідомлюючи, що має прогодувати ще одного рота в сім'ї, Тедді узявся до «золотої жили» писання. У 1888 році він опублікував три книжки: «Життя Говернера Морріса»¹, «Життя на ранчо й полювання слідопита» та «Есе щодо практичної політики» — на додачу до купи журнальних статей.

Він вирішив нарешті відійти від місцевої політики та вийти на державний рівень, обійнявши 1889 року посаду уповноваженого в справах цивільної служби. Це був для Рузвельта бажаний пост. Система заступництва та «поділу здобичі» — справжня біда для тодішньої влади — мала бути змінена на систему адміністративних призначень, що ґрунтуються виключно на компетенції та заслугах. Цей виснажливий хрестовий похід візьме наступні півтора десятка років життя Рузвельта (принаймні робочого життя). У 1889 році він знайшов час оприлюднити перші два томи свого монументального «Завоювання Заходу» (третій і четвертий томи з'являться 1894-го та 1896-го), які стали найпопулярнішими серед історичних книжок. У 1891 році вийшла його «Історія Нью-Йорка», за нею 1893-го — «Мисливець у пустелі», і ще за два роки — «Героїчні оповідки з американської історії», Друга донька Етель Кероу Рузвельт народилася 1891-го, а другий син Арчібалд Баллок Рузвельт — 1894-го. Того самого року вкоротив собі віку брат Теодора Еліот Рузвельт — пияк і «паршива вівця» у сім'ї.

¹ Говернер Морріс — американський політичний діяч, один з «батьків-засновників» США.

Робота в Комісії цивільної служби була подекуди вдячною, але частіше видавалася безнадійною справою. П'ятого травня 1895 року Рузвельт звільнився і вже наступного дня був призначений головою Ради комісарів поліції Нью-Йорка. Тут уже він відчув, що має змогу творити зміни власноруч. Хоча посада й була місцевою, але з-поміж усіх великих міст Департамент поліції Нью-Йорка мав скандальну славу найбільшого кубла корупції. Новопризначений був певний: навести лад у цьому місці — локальна дія, що матиме загальнодержавний вплив.

Новий голова спромігся в Нью-Йорку на те, що не вдавалося у Вашингтоні. Він, засукавши рукави, узявся вирішувати проблеми департаменту. Протягом дня виконував адміністративні обов'язки за своїм столом, а ввечері особисто перевіряв найнебезпечніші з лихих вулиць, даючи прочухана офіцерам, що били байдики. Декого школив, декого підбадьорював, а найзатятіших звільняв. Щовечора цей чоловік наражав себе на фізичну небезпеку. Щодня — відбивав політичні напади. Запеклий і невтомний, він домігся перетворень у поліційному департаменті та визнання містян. Новий голова зав'язав тісні фахові контакти із цвітом прогресивної журналістики та письменництва — цих людей він згодом зватиме «розгрібачами бруду». Серед них були Лінкольн Стефенс (чия «Ганьба міст» викривала корупцію серед голів міської влади), Іда Тарбелл (авторка «Історії компанії "Standard Oil"» — дослідження щодо хижацької вдачі найвідомішого в країні підприємства-монополіста), Джейкоб Ріс (він змалював життя нетрів та трудомістких виробництв у фото- та журналістському розслідуванні «Як живе інша половина», що надзвичайно вплинуло на роль уряду в розвитку суспільного добробуту).

Один з письменників, з якими спілкувався тоді Рузвельт, не був ні журналістом, ані реформатором — та, зрештою,

навіть американцем. Це був ірландський романіст Брем Стокер. Під час поїздки до Америки 1895 року зустріч із Рузвельтом вразила письменника надзвичайно. «Мусить стати президентом, — написав він. — Це чоловік, якого не улестити, не налякати, не купити».

Через два роки після зустрічі з головою поліційної ради в Брема Стокера настав зірковий час: вийшов його роман «Дракула». Що ж до передбачення Рузвельтової слави, то 1897 року воно здавалося вже доволі реалістичним.

Самотужки піднявши нью-йоркську поліцію з рівня «сором нації» до «приклад для наслідування» для інших великих міст, Рузвельт 1897 року пішов з управління поліції. Дев'ятнадцятого квітня він пристав на пропозицію президента Вільяма Мак-Кінлі стати заступником міністра військово-морських сил. До цієї справи він узявся з таким самим завзяттям, як до посади начальника копів. Новий заступник міністра добре розумів, що назриває війна з Іспанією з приводу незалежності Куби. І нагальною його метою була модернізація американського флоту одночасно за допомогою спорудження нових суден та закупівлі торговельних, які неважко було перебудувати на військові.

Офіційно Теодор Рузвельт був підвітний міністрові військово-морських сил Джону Девісові Лонгу. Старший та повільніший за спритного заступника Лонг учинив мудро: він посунувся та дав Рузвельтові всі можливості для розбудови флоту. Зазвичай робота заступника міністра, як і поліційного адміністратора, не мала істотного резонансу в суспільстві. Але Рузвельт не був звичайним поліціантом, тому і не міг стати звичайним заступником міністра. У шумі, що зчинявся навколо нього, дедалі частіше звучали президентські нотки.

Молодий (сорокарічний) амбітний політик був усіляко зацікавлений у тому, щоб претендувати на вагомий, помітний та сталий пост, а особливо тепер, коли в нього 19 листопада 1897 року народився ще один син Квентін. Та менше ніж через два тижні після того, як Іспанія 23 квітня 1898 року оголосила війну Сполученим Штатам, а за два дні Конгрес відповів тим самим, Рузвельт, ніби прагнучи знову приректи себе на смерть, змінив пост заступника міністра на чин підполковника Першого добровольчого кавалерійського полку США. Крім перебування в нью-йоркській Національній гвардії, він не мав військового досвіду. Попри це політик узявся вербувати бійців, це були переважно ковбої з місцевості коло його ранчо, а також декого з колишніх «Бізонів» (так називали солдатів-афроамериканців з виокремлених «чорношкірих» полків американської армії). А ще — здавалося, не надто слушно — безвусих студентів з «Ліги плюща»¹.

Він не лише керував підготовкою новобранців, а й сам управлявся разом з ними, ідучи хіба що на крок попереду підлеглих. Коли командир полку полковник Леонард Вуд, кадровий офіцер, став командиром бригади, Рузвельта підвищили до полковника. Він отримав у командування перший загін добровольчої кавалерії, який газети охрестили «Мужніми вершниками»: промовисте прізвисько радо сприйняв і новоспечений полковник, і його солдати.

Полковник Рузвельт повів свій полк у бій на Кубі, де дістав бойове хрещення в битві при Лас-Гуасімас 24 червня 1898 року. Тоді прийшов, як потім казав політик, його «славний час». Діючи з власної ініціативи, полковник 1 липня повів своїх «Мужніх вершників» на гору Сан-Гуан і Кеттл-Гілл (точніше — на висітку Сан-Гуан). В історії ця подія залишилася як битва за Сан-Гуан. Утрати були тяжкі, та перемога — здобута. Коли

¹ «Ліга плюща» — асоціація восьми найстаріших американських університетів.

«Мужні вершники» разом зі ще двома полками бригади успішно взяли висоти, війна на суходолі була майже виграна.

Так сталося, що полковник Рузвельт був єдиним членом кавалерійського загону, який мав коня. До того ж ще й запозиченого, бо вся полкова кіннота лишилася на матеріку: бездарне планування міністерства оборони спричинило катастрофічну нестачу транспортних суден. Верхи на Техасі (так звався кінь) Рузвельт постійно гасав під шквальним вогнем. З незрівнянною стриманістю він згадуватиме ці події в «Мужніх вершниках», що були опубліковані 1899-го:

Цікавий випадок стався, коли я спрямував своїх бійців уперед. Після того як усі на деякий час залягають під прикриттям і лунає сигнал до атаки, є момент ледь помітного вагання. Кожен стиха підглядає, чи звелася вже решта. І ось я скачу вздовж строю, командуючи «вперед!» і кидаючи короткі накази капітанам та лейтенантам, — аж бачу бійця, що заліг під кущом. Кричу йому: «Підійом!» Він здається, не розуміє, що ми наступаємо, і поглядає на мене із сумнівом. Я знову наказую йому звестися й під'юджую: «Боїшся встати, коли я тут на коні?» І тут він падає обличчям у землю, наскрізь прошитий кулею. Гадаю, та куля цілила в мене. У всякому разі вийшло так, що я верхи як зручна мішень лишився неушкоджений, а він, лежачи в сховку, був убитий.

Хоча після битви за Сан-Гуан постріли стихли, полковникові Рузвельту довелося битися далі. Та сама бюрократична бездарність, що послала «Мужніх вершників» у бій без коней, тепер полишила їх у кубинських джунглях на поталу хворобам. Коли ті, хто вижив у битвах, один за одним валилися та навіть помирили від жовтої лихоманки та інших тропічних захворювань, Рузвельт ініціював рішучий протест, направлений офіцерами до міністра оборони Рассела Елджера, вони